

La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)*

per Monserrat Caminal i Badia

Les poques referències o els pocs treballs que hi ha sobre l'Institut Agrícola (IACSI) han tendit a ser més descriptius que interpretatius —Vicens destaca ja la importància d'aquest grup, però es manté en un nivell d'investigació i d'interpretació molt limitats—, o han tendit a ser més apologetics que científics, com seria el cas de l'estudi de Maspons i Camarasa.¹ Això ha comportat una lectura errònia o si més no parcial d'una institució de caràcter agrari però de composició social, d'interessos econòmics i d'acció sòcio-política molt més complexa del que inicialment s'ha suposat. Aquesta visió parcial partia del prisma de considerar-la una institució exclusivament agrarista el XIX i una institució de mera agitació classista el XX.

El meu treball pretén ser una nova lectura de l'IACSI per al segle XIX partint de la base que existia una realitat agrària catalana integrada al procés industrial, que el caràcter dels socis fundadors de l'IACSI no permet definir-los com a mers representants d'un sector estrictament agrarista i, finalment, demostrar que l'esforç de situar aquesta institució en el context sòcio-econòmic

* Aquest article ha estat elaborat a partir de la meua tesi doctoral, inèdita, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)* (Universitat de Barcelona, setembre de 1979). La documentació utilitzada ha estat fonamentalment la revista de l'Institut, que adoptà diversos noms al llarg del segle XIX, «Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería» (I, 1852-53 - XIII, 1864), «Revista de Agricultura del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro» (XIV, 1865 - XVII, 1868) i «Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro. Dedicada al mejoramiento de la agricultura y a la defensa de la propiedad» (XVIII, 1869 - LI, 1902), i d'altres publicacions del mateix Institut. Per abreviar, citaré sempre la revista segons aquesta referència: «Rev. IACSI». La documentació interna de l'Institut va ser cremada el 1936, quan saquejaren el local, com informen a *El Instituto del año 1936 al 1941*, «Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro. Servicio Sindical de Alta Cultura Agrícola», xc (1941), p. 8.

1. Des del punt de vista bibliogràfic, pràcticament només s'ha pogut comptar amb l'estudi de J. MASPONS I CAMARASA, *Agricultura*, dins la *Geografia de Catalunya*, dirigida per F. CARRERAS Y CANDI, vol. *Catalunya* (Barcelona s.a.), ps. 467-665. Dedicada a l'Institut Agrícola la major part de les pàgines sobre l'agricultura contemporània, a partir de la p. 543. S'ha comptat, entre altres, amb les breus aportacions de J. CAMPS I ARBOIX, *Història de l'agricultura catalana* (Barcelona 1969); F. SOLDEVILA (dir.), *Un segle de vida catalana, 1813-1930* (Barcelona 1961); i J. VICENS VIVES, *Industrials i polítics del segle XIX* (Barcelona 1972).

i polític català del segle XIX ens obliga a resituar-la i a considerar-la com un espai més d'actuació de la burgesia catalana del nou-cents.

Fundació

La primera notícia documentada que hi ha és la circular, amb data del 30 de maig del 1850, rebuda pels principals propietaris agraris residents a Barcelona. Se'ls invitava a assistir —el dia 3 de juny— a una reunió al Palau de la Diputació Provincial de Barcelona per tal de tractar de la formació d'una societat agrària. L'objectiu era el de constituir una associació de propietaris rurals per sortir de l'aïllament en què es trobaven, en un moment en què, com deien ells mateixos, a l'acta de constitució de l'Institut, no hi havia un centre o un focus comú d'acció que els defensés i els protegís. De fet, la Junta de Comerç, havia desaparegut el 1847 i la Societat Econòmica d'Amics del País no s'ajustava, segons J. Maspons i Camarasa,² a l'associació que ells volien.

En els anys decisius de 1835-37 havia tingut lloc el canvi polític a través del qual s'havia realitzat la liquidació de l'antic règim. L'aparell de l'estat s'havia adequat a les exigències d'unes noves relacions de producció dominants, les capitalistes. El nou model de societat comportà ben aviat la necessitat per als diversos sectors de producció a associar-se per garantir la seva protecció en el marc del nou sistema polític i econòmic. En el nostre cas, es tracta d'un sector de la nova classe burgesa vinculat a l'agricultura.

Era el moment en què Catalunya sortia de la Guerra dels Matiners —havia acabat el maig del 1849 amb gran perjudici del món rural— i la burgesia catalana podia impulsar arreu la modernització del sector agrícola. Els canvis que s'havien produït en l'estructura de la propietat amb la legislació liberal donaren un impuls nou a l'agricultura i n'afavoriren el creixement i el millorament en uns anys d'alça dels preus agraris i de modernització i perfeccionament dels transports.³

Es tractava de defensar i protegir aquesta nova propietat, ben sovint també contra la política de l'estat (projecte d'un codi civil unitari que atemptava contra el dret català, mesures centralitzadores en política fiscal, etc.). Poc temps abans s'havia creat una institució similar, l'Institut Industrial de Catalunya, que es constituí el 1848 i que estigué fortament relacionat amb l'Institut Agrícola. Ja la burgesia catalana s'havia estrenat com a grup de pressió contra la política econòmica del govern amb la campanya contra l'arancel del 1849, i a

2. Opinió que exposa a *Agricultura*, p. 543. Això mateix succeiria amb la Junta Provincial d'Agricultura, creada el 1848, precedent de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, constituïda l'1 de març de 1860. La circular —sense signar— fou publicada al número extraordinari del maig de 1921 de la revista de l'Institut, p. 72, on assenyalen que aquesta, juntament amb altres fulls solts i petites publicacions, s'enquadraren formant tres volums, que no he pogut localitzar; també la reproduïren al vol. LXXX (1931), p. 85, circular rebuda per Jaume Maspons, avi de J. Maspons i Camarasa, secretari de l'Institut el 1931.

3. Sobre l'impuls modernitzador de la burgesia catalana, *vid.* P. PASCUAL DOMÈNECH, *El Ferrocarril en Cataluña (1843-1866). Estudio sobre las causas que determinaron el colapso de los ferrocarriles como negocio capitalista* (Universitat de Bellaterra, tardor de 1983).

la campanya electoral del 1850, organitzada per l'Institut Industrial en pro d'una descentralització i del proteccionisme: entre els candidats a diputats hi havia futurs socis de l'IACSI, com per exemple Francesc Permanyer i Pascual Madoz.⁴

En aquest context, doncs, sorgí la idea d'una associació agrícola com un instrument més al servei d'aquesta burgesia, destinat, però, específicament als problemes del camp. El mòbil primordial d'aquests grans propietaris era, tot protegint els seus interessos agraris individuals, impulsar una agricultura capitalista i fomentar el desenvolupament de l'economia rural per mitjà de la posada en pràctica d'una agricultura científica amb la introducció i divulgació d'avenços agronòmics que milloressin els rendiments i els profits agraris. Es proposaven *treure l'agricultura del seu endarreriment i, en unió amb la indústria i el comerç, aconseguir un creixement harmònic dels tres sectors*. Així opinava Josep Bertran i Ros⁵ al discurs pronunciat a la reunió de creació de l'Institut. Segons ell, l'agricultura havia de tenir com a mínim una representació igual a les altres branques de la riquesa pública.

Els promotors de l'Institut Agrícola foren els tres terratinents Ramon de Casanova i de Mir, Josep M. Despujol i de Ferrer de Sant Jordi, comte de Fonollar, i Antoni de Gayolà.⁶ A la reunió del 3 de juny del 1850 s'elegí una comissió encarregada d'estudiar les característiques de la nova entitat i d'elaborar-ne uns estatuts. No sé, però, qui en formava part, fora de Josep Bertran i Ros, que n'era el president. Possiblement estaven en relació amb aquesta comissió les trobades de què parla el baró d'Esponellà⁷ amb l'objectiu de fundar una societat en defensa de l'agricultura a casa del marquès d'Alfarràs, i entre els assistents cita el seu avantpassat, també baró d'Esponellà, el marquès de Sentmenat i el marquès de Castellbell. Al cap d'un any, el 22 de maig de 1851, va tenir lloc al saló d'agricultura del Palau de la Diputació Provincial de Barcelona, sota la presidència de Josep Bertran i Ros, la creació oficial de l'Institut, amb l'assistència d'un total de 107 socis fundadors, propietaris rurals residents a Barcelona. La nova societat agrícola fou posada sota el patronatge de sant Isidre a proposta d'alguns socis, com Rafael M. de Duran.⁸

4. Sobre aquest punt, *vid.* B. DE RIQUER, *El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració*, «Recerques», 11 (1981), ps. 30-39; i VICENS VIVES, *Industrials i polítics*, p. 269.

5. *Vid.* la necrologia de P. DE BARNOLA, *Notícia biogràfica del Ilmo. Sr. D. José Bertran y Ros leída en la Junta General celebrada en 22 de diciembre de 1855*, «Rev. IACSI», IV (1855-56), ps. 253-256.

6. Ens ho explica Andreu de Ferran i de Dumont, que fou soci fundador i secretari de l'IACSI des de 1852 fins al 1903 (*El Sr. Ramón de Casanova y de Mir. Necrología*, «Rev. IACSI», xxiv [1875], p. 189). Aquesta notícia la recull J. Camps i Arboix, que afegeix que fou a la «sortida d'una sessió de treball de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona» i que demanaren la col·laboració del també terratinent i economista Isidoro de Angulo, que fou el primer director de la revista de l'IACSI fins a la seva mort, el 1854 (*op. cit.*, p. 128).

7. *Actuació perseverant*, «Rev. IACSI», lxxx (1931), ps. 81-82.

8. L'acta de creació publicada a l'Anuari de l'Institut del 1905, fou reproduïda per Maspons i Camarasa a la *Geografia de Catalunya (Catalunya)*, p. 544, nota 141). Hi ha una ressenya de la creació de l'Institut al «Diario de Barcelona: de Avisos y noticias», 143 (1851), p. 3027, i 144 (1851), ps. 3052-3053.

Els homes

La desarticulació de l'aparell polític i jurídic de l'antic règim i l'adequació de l'estat a un nou sistema d'acumulació fou clarament obra de la burgesia. Ja ha estat feta la crítica rigorosa d'aquelles interpretacions que, reduint la classe social a un determinat catàleg de condicions professionals, sovint no han identificat membres de l'estament aristocràtic com a membres realment integrats a les files de la burgesia, i fan separacions entre la burgesia comercial, industrial, financera i agrària.⁹ Nobles, grans comerciants i empresaris industrials, professionals liberals, buròcrates i pagesos benestants consoliden la seva fusió en una nova classe. Al nostre entendre, l'estudi de la composició social dels socis fundadors de l'IACSI no fa sinó confirmar aquesta fusió.¹⁰

Fins allà on ha estat possible conèixer aquests socis fundadors —ens manquen dades d'un 45 % aproximadament dels membres de la llista de socis fundadors—, podem concloure que en un 23,36 % són nobles de títol i són un 26,16 % si hi incloem també els gentilhomes de cambra del rei i els cavallers mestrats. Això sense tenir en compte la diguem-ne noblesa sense títol i/o hisendats benestants. Si afegim a títols i cavallers aquells que sabem segur que eren hisendats, trobem que el total de propietaris d'estirp representa el 54,20 % de la llista de socis fundadors.

He consultat la llista dels principals contribuents de la província de Barcelona del 1852.¹¹ Deixant al marge possibles errors de la mateixa llista i les deficiències del sistema impositiu de l'època, m'ha permès veure que, d'entre aquests 67 primers contribuents (i malgrat la limitació provincial), s'hi troben

9. Sobre aquest tema, *vid.* R. GARRABOU, *El camp català als segles XIX i XX*, dins *Estructura social i econòmica del camp català* (Barcelona 1978), p. 72. Igualment, J. MALUQUER, *El socialismo en España, 1833-1868* (Barcelona 1977), ps. 31-39.

10. El nombre de socis fundadors (107) m'ha semblat prou ampli perquè resultés una mostra significativa com a base d'anàlisi de la composició social de l'Institut. Una segona mostra, que també subsidiàriament tindrà en compte per completar l'anàlisi, és la dels socis que van formar part de les juntes directives en el curs del segle XIX i el paper d'algun soci qualificat que formà part de la comissió científica de l'Institut. Per a l'elaboració d'aquest apartat m'he basat en la informació tretada de diversos volums de la revista de l'Institut, entre els vols. I (1852-53) i XLIX (1900), l'«Anuari de l'IACSI» del 1905 i en la investigació continguda a la tesi doctoral, inèdita, d'A. SOLÀ, *L'élite barcelonina a mitjan segle XIX* (Universitat de Barcelona 1977), de la qual he extret moltes de les dades biogràfiques dels socis fundadors citats. Aquesta informació ha estat completada amb la diversa bibliografia, els títols de més interès de la qual són els següents: J. CAMPS I ARBOIX, *Història de l'agricultura catalana*, ps. 129, 318-319, 344-345, 348-350 i 360; J. IGLÉSIES, *Síntesi de la Junta de Comerç de Barcelona, 1760-1847* (Barcelona 1969); M. IZARD, *Manufactureros, industriales y revolucionarios* (Barcelona 1979), ps. 59-65; E. LLUCH, *El pensamiento econòmic a Catalunya* (Barcelona 1973), ps. 118, 127-129, 131, 133, 231-232, 282, 300 i 347-362; J. MALUQUER, *La burgesia catalana i l'esclavitud colonial: modes de producció i pràctica política*, «Recerques», 3 (1974), p. 121; I. MOLAS, *Lliga Catalana. Un estudi d'Estasiologia* (Barcelona 1972), vol. I, ps. 336-338; B. DE RIQUER, *El conservadorisme...*, ps. 72-73; F. SOLDEVILA, *Barcelona sense Universitat i la Restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)* (Universitat de Barcelona 1938); J. VICENS VIVES, *Industrials i polítics*, ps. 23, 52, 113, 125, 127, 131-132, 135, 138, 215, 257, 269, 277, 290 i 385. Si es vol tenir una informació més precisa, *vid.* la meua tesi doctoral, inèdita, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*.

11. Llista publicada i estudiada per A. Solà en la seva tesi doctoral esmentada a la nota anterior (resum publicat per la Universitat de Barcelona, ps. 5-8).

setze socis/fundadors de l'IACSI: Jaume Safont (ocupa el número 1 de la llista), Pau de Barnola i d'Estepona (núm. 5), Josep Carreras (núm. 8), Joaquim Gassol de Sentmenat i de Vilallonga, marquès de Sentmenat (núm. 10), Ramon de Càrcer (núm. 13), Joaquim M. Desvallés, marquès d'Alfarràs (núm. 16), Epifani de Fortuny (núm. 17), Antoni Brusi i Ferrer (núm. 18), Erasme Janer de Gònima (núm. 24), Ignasi de Puig (núm. 28), Bonaventura de Sans i de Gregorio (núm. 37), Josep Piferrer i Depans (núm. 43), Carles de Sentmenat i de Riquer, marquès de Castellósrius (núm. 48), Joaquim Castañer (núm. 49), Josep Bertran i Ros (núm. 50) i Joaquim Cebrià (núm. 64).¹²

La relació entre contribució territorial i contribució de subsidi industrial i de comerç del total de la llista esmentada del 1852 és una relació de 80,99 % de contribució territorial (524.950 rals) per un 19,01 % de contribució de subsidi (123.372 rals). Al marge de matisos que potser caldria fer, el pes dels interessos agraris en el si de la societat capitalista catalana encara eren importants, i un 31,43 % pertany als socis fundadors de l'IACSI. El conjunt de socis fundadors paguen a la província de Barcelona, el 1852, 165.029 rals en concepte de contribució territorial i només 12.686 rals en concepte de contribució de subsidi (12,07 %). És a dir, que la contribució territorial representa el 92,86 % de la contribució pagada per aquests setze socis/fundadors. Els 12.686 rals de contribució de subsidi són pagats per Jaume Safont (7.101 rals) i Anton Brusi i Ferrer (5.585 rals), els quals també paguen 18.856 rals i 5.036 rals, respectivament, de contribució territorial.

L'Institut fou una iniciativa institucional dels terratinents, però cal esbandir la idea d'un grup social estrictament agrarista. L'IACSI en cap cas no fou una institució dissociada dels interessos del capitalisme comercial i industrial català. En primer lloc, no tots els socis/fundadors foren propietaris d'estirp, tenien activitats fora de l'agricultura i molts d'ells esdevingueren propietaris arran de les lleis desvinculadores i desamortitzadores (els Clarós, Safont, etc.). Igualment, entre els socis que ingressaren posteriorment a l'Institut, trobem industrials que posteriorment invertiren en el sector agrícola, com Ramon Bonaplata i Nadal, Joan Güell i Ferrer, etc., o els germans Ignasi i Manuel Giroña i Agrafel i els seus descendents banquers i copropietaris de diverses indústries.

Respecte a les vinculacions dels socis/fundadors amb activitats financeres i negocis urbans, disposem d'una bona mostra de membres que invertiren en

12. Entre aquests setze socis, però, no hi he comptat el marquès de Castellbell, que consta com a soci des del 1857 i, en canvi, segons el baró d'Esponellà, ja participà el 1851 a les reunions a casa del marquès d'Alfarràs per tractar del nou Institut Agrícola; no signà, però, l'acta de creació de l'Institut (era el contribuent número 7 de la província de Barcelona el 1852). Tampoc no he tingut en compte els contribuents que foren socis de l'IACSI posteriorment, com Antoni de Larrard (soci des del 1864 i contribuent número 11), ni els socis, fundadors o no, que eren parents d'alguns d'aquests primers contribuents, com per exemple el soci fundador Faustino de Gassó, molt possiblement parent del contribuent número 56, Erasme de Gassó i de Janer, o Josep Salvador, parent del contribuent número 35, Antoni Salvador i Llobet. He d'assenyalar, també, que, consultades les llistes dels majors contribuents del 1875, publicades per Rosa Congost, he constatat que hi ha un mínim de 70 socis de l'Institut entre els 200 primers contribuents corresponents a Catalunya; no he tingut en compte els familiars dels socis ni els socis de la resta de l'estat (*Las listas de los mayores contribuyentes de 1875*, «Agricultura y Sociedad», 27 [1983], ps. 289-375).

accions d'empreses ferroviàries, de crèdit i d'assegurances, que sovint significa participar en el control dels principals bancs i societats de crèdit, o tenien negocis urbans i feien inversions urbanes, i, lògicament, en empreses capitalistes agràries. Així, en constituir-se el 1846 la Compañía Agrícola Catalana, hi consten com a fundadors els futurs socis/fundadors de l'IACSI Isidoro de Angulo, Joaquim Castañer i Molet, Mariano de Sans i el marquès de Sentmenat. En formar-se el 1852 la companyia Canal de Riego de Urgel, hi trobem també com a accionistes, entre d'altres, els socis Josep Carreras, Manuel de Larrain, Jaume Llansó i els germans Girona, que n'eren els principals. Una preocupació constant dels socis fundadors fou la necessitat d'impulsar el crèdit agrari. Josep Bertran i Ros i Ramon de Casanova i de Mir es distingiren pels seus articles i per les intervencions públiques en favor d'aquesta necessitat. Francesc Permanyer defensà la idea del banc de crèdit territorial al congrés de diputats, i nombrosos membres, el 1864, subscriuïren un emprèstit per a una Caja Hipotecaria de Propietarios. Finalment, entre els socis/fundadors de l'IACSI també hi havia accionistes en institucions creditícies, situades entre el paternalisme del gran propietari, el crèdit agrícola i els beneficis financers d'aquest crèdit, com Pelagi de Camps i Matas, que entre el 1859 i el 1867 era director de la Caja de Ahorros y Monte Pío Barcelonés.

Un aspecte que cal remarcar en la caracterització del grup fundador de l'Institut és el dels seus precedents il·lustrats. Molts dels seus membres abans del 1851 es troben vinculats a institucions il·lustrades, com la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, la Junta de Comerç, la Societat Econòmica d'Amics del País de Barcelona, l'Acadèmia de Belles Arts o l'Associació Literària de Girona. De fet, l'Institut Agrícola en representava la continuïtat.

La formació professional del grup de socis/fundadors és fonamentalment d'estudis de dret. D'entre aquests professionals del dret alguns accediren a la docència universitària, com Bertran i Ros, que arribà a ser rector de la Universitat de Barcelona (1853), a més de president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona; o Miquel de Foxà, que fou professor de dret natural a Alcalá de Henares; o Eusebi Olzina i de Torres, que, a més d'exercir als reials consells com a advocat, fou professor de jurisprudència a la universitat d'Osca; o Francesc Permanyer, que fou catedràtic d'ampliació del dret a la Universitat de Barcelona, que abandonà pel de filosofia del dret a la de Madrid. Pocs són els que posseeixen estudis més o menys especialitzats en qüestions agronòmiques o d'economia agrària, però hi hem de comptar Isidoro de Angulo, que fou professor d'agricultura pràctica i d'història de l'agricultura espanyola i dirigí la revista de l'IACSI fins al 1854; o Ramon de Casanova i de Mir, autor d'una *Cartilla agrícola pràctica* (1856); o Jaume Llansó, que ocupà la càtedra d'agricultura del mateix IACSI. A mesura que avança el segle XIX comença a agafar importància l'enginyer, que en alguna ocasió també és home de lleis. Entre els membres de les directives de l'IACSI són enginyers Carles de Camps i d'Olzinelles, Josep M. Fivaller, Ignasi Girona, Hermenegildo Goria, Ramon de Manjarrés, Salvi Thos i Codina i el marquès de Monistrol i d'Aguilar, home de lleis i enginyer.¹³

13. El paper dels enginyers a la societat catalana ha estat estudiat per R. GARRABOU,

Per últim, el component ideòleg polític hegemònic del grup és el moderanisme i la Unió Liberal fins a la Primera República, i el conservadorisme de Cánovas del Castillo després de l'experiència republicana. Dins d'aquest marc ideològic-polític veiem que els membres del grup participen en la política com a diputats o senadors a corts. Són pocs els que procedeixen d'un carlisme actiu; la majoria ha passat la maroma del contenciós carlí-isabelí en una ambient d'abstenció. El cas més significatiu és el del marquès d'Alfarràs, que residia a Itàlia el 1840.

Els lligams amb la monarquia són estrets per a molts del grup de socis/fundadors. Potser la imatge política més representativa del grup de socis/fundadors és Pelagi de Camps que féu un paper actiu en la instauració del règim de la Restauració. Tingué correspondència amb Isabel II durant l'exili de la reina i fou sempre un addicte de Cánovas del Castillo contra Sagasta ja des de les primeres corts de la Restauració. Va tenir un paper actiu en la reorganització del sometent i en la reorganització del partit conservador a la província de Girona. Precisament, Pelagi de Camps, juntament amb els socis/fundadors Marià de Picó, comte de Fonollar, baró de Prado-Hermoso, Antoni Brusi i Ferrer, Ramon de Casanova i Carles de Fontcuberta eren a la llista dels candidats proposats per Cánovas a Duran i Bas —també soci de l'IACSI— per formar part de la Liga del Orden Social el 1873, nucli proalfonsí català on constaven 36 socis de l'Institut. Així, també trobem Carles de Fontcuberta, Pau de Barnola, Pelagi de Camps i el comte de Fonollar, entre altres socis/fundadors, entre els 29 socis de l'IACSI que integraven la «representación de la Liga Nacional» que es pronuncia contra l'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico el 1873.

Des de la perspectiva catalana en començar la segona meitat del segle XIX, el regionalisme polític del grup és feble malgrat el paper que fa la institució en la defensa del dret civil català (cal pensar que Duran i Bas també era soci de l'IACSI). Fidels primer a l'estat de la Restauració, al final del segle, però, esdevindran regionalistes i l'Institut esdevé baluard de la Lliga Regionalista. Així, per exemple, els Fortuny i els Camps, que pertanyien a la Lliga Regionalista i eren membres de l'IACSI, són successors directes del grup de socis/fundadors. No en va, entre els membres de les juntes directives, trobem homes de la Renaixença que poden ser considerats caps de pont, com Joan Agell, Bertran i d'Amat, Romaní i Puigdengolas. El famós redactor i director del «Brusi», Mañer i Flaquer, soci de l'IACSI, és un regionalista de la Restauració. El fill de Pelagi de Camps, Carles de Camps i d'Olzinelles, membre de la directiva, és un home de Silvela que després passà a la Lliga Regionalista, i a les corts protestà per l'agressió feta a «La Veu de Catalunya» i el «Cu-cut!» (1905); més tard negà la col·laboració política a Primo de Rivera. El viratge cap al regionalisme entre els homes de l'IACSI es produeix evidentment cap al final dels anys vuitanta, durant la crisi agrària.

Organització. El rerefons dels seus interessos

La condició indispensable per esdevenir soci de l'IACSI era la de ser un *propietari rural* amb sòlida riquesa agrícola —o fill o nét de qui ho fos— i era imprescindible acreditar-ho. Els socis tenien caràcter de *residents o corresponsals*, segons que visquessin o no a Barcelona. Els veritables gestors de l'IACSI foren els residents; aquests tingueren la direcció a les seves mans, ja que per ocupar els principals càrrecs s'havia de ser soci resident.

Amb les dades de què dispo no es pot saber amb exactitud quants socis tingué l'Institut en el curs del segle XIX.¹⁴ Tot i això, es poden fer algunes aproximacions i consideracions. Des de la fundació (1851) fins al 1864 hi ha una primera fase de gran eufòria i augment de socis que culminà el 1856 amb un ingrés aquell any de 470 corresponsals; tot i que encara foren considerables les noves inscripcions el 1857 i el 1858 —el 1858 l'Institut va arribar a tenir un total de 2.032 socis—, en aquests anys s'inicià un descens, especialment sensible a partir del 1859-60, i només aparentment modificat per les inscripcions del 1861. Sembla que es produí una estagnació, si més no formal, d'ençà de la dècada 1860-1870, situació que no hauria estat modificada per la crisi agrària del final del segle.¹⁵ El 1904 l'IACSI tenia únicament 682 socis,¹⁶ és a dir, la tercera part dels socis que havia arribat a tenir el 1858.

A més d'aquestes categories de socis, des del moment de creació de l'IACSI, es preveí una tercera categoria, el *soci de mèrit*, amb la qual l'Institut incorporava a l'entitat, i si calia a la direcció, càrrecs polítics i persones tècnicament qualificades.¹⁷ Un capítol a part eren les categories polítiques i cíviques de socis *protectors* i *honoraris*. Isabel II i Francesc d'Assís foren socis protectors des del 1858.

El 1872, a gairebé 25 anys d'existència de l'IACSI, es portà a terme una reestructuració de l'associació amb la intenció d'ampliar-la, sense que perdés, però, la seva identitat de societat de propietaris rurals. Aquesta condició continuava essent la raó de la seva existència. D'ací que l'Institut distingís des d'ara entre *socis efectius* —residents i corresponsals— i les noves categories

14. Disposem de relacions de nous socis inscrits a la segona meitat del 1852, l'octubre-novembre del 1854, d'una part del 1855 i dels anys 1856 al 1864, ambdós inclosos. Les relacions anuals de nous socis inscrits no ens permet, però, conèixer la totalitat de socis i no hi ha cap notícia sobre les possibles baixes. Malgrat això, disposem d'una xifra global per al 1858.

15. Aquest descens de socis en la dècada dels seixanta coincideix cronològicament amb l'esllanguiment general de l'activitat portada a terme per la burgesia catalana, que contrasta amb els anys d'eufòria anteriors, tal com afirma P. PASCUAL, *El Ferrocarril en Catalunya*. També a l'Empordà R. Garrabou constata aquest fet en estudiar les activitats del nucli de Figueres (Narcís Fages i Romà, Narcís Heras de Puig i Josep Vergés, entre altres, tots socis de l'IACSI) (*La burgesia agrària gironina durant el segle XIX*, «Revista de Girona», 112 [1985], ps. 197-202).

16. L'any 1904, amb motiu de la visita d'Alfons XIII, l'Institut edità un número extraordinari de la revista on publicà la relació global de socis de què disposava aleshores.

17. Governadors civils de Barcelona: Pascual Madoz (1852-53), Cirilo Franquet (1854); ministres de foment com el marquès de Corbera (1860). També es podia accedir a soci de mèrit per mitjà d'un concurs d'estudis, que es convocà per primera vegada el 1854 amb la proposta d'elaborar una llibreta rústica. El 1877 l'Institut proposà els estudis sobre adobs, animals útils a l'agricultura i conveniència d'una estació agronòmica.

de *socis agregats* —agregats i auxiliars—, amb les quals s'integraven a l'entitat estudiosos i tècnics agrònoms de diversos nivells no necessàriament propietaris. Es tractava d'integrar com a agregats els enginyers, catedràtics d'universitat, professors d'escoles especials, veterinaris, directors d'establiments botànics o d'estacions agronòmiques; i, com a auxiliars, els perits agrònoms, aparelladors, constructors d'aparells agrícoles, horticultors, majordoms de finques rústiques i fins i tot parcers de demostrada vàlua. El març del 1888 encara creaven la categoria de *socis adherits*. Eren els anys de la crisi agrària del final del segle, i els homes de l'IACSI es proposaven captar tota la població pagesa per poder exercir una més forta pressió davant el govern en defensa dels seus interessos. En aquest sentit, ja el 22 de novembre de 1887 la directiva de l'IACSI havia fet una crida als agricultors catalans. En podien ser socis adherits tots els propietaris o simples conreadors; a canvi rebien el suplement quinzenal de la revista de l'Institut, «La Pagesia». L'IACSI ampliava la seva capacitat humana i de maniobra amb membres subalterns i estructures auxiliars més interclassistes, s'orientava cap a una associació interclassista de la població pagesa, però marcava distàncies entre els membres de dret i els altres. No fou fins el 1925 que canvià la seva imatge de grup qualificat per esdevenir una associació directament de classe i sense embuts.¹⁸

Al cap de mig any de la fundació de l'Institut Agrícola, es crearen unes sots-delegacions, dependents de la seu central a Barcelona, per facilitar la unió dels propietaris, la difusió dels nous coneixements i les tècniques agrícoles, així com l'adquisició de noves llavors, adobs i utillatge que proporcionava el mateix Institut.

La vitalitat de les sots-delegacions fou més aviat oscil·lant. A la dècada dels cinquanta es crearen unes trenta sots-delegacions, que tingueren una actuació més aviat intermitent, i algunes foren simultàniament sots-delegacions de l'IACSI i societats agrícoles locals. Un exemple el tenim en La Sociedad Agrícola del Ampurdán, que fou creada el 1845 i s'integrà posteriorment a l'Institut.¹⁹

18. A partir d'aquesta data s'inicià una nova fase d'augment de socis, i entre el 1931 i el 1933 el nombre d'afiliats de l'Institut va créixer sobtadament: passà d'un total de poc més de mil socis a més de tres mil. Eren uns altres moments i l'Institut aleshores creixia davant el perill rebassaire, que va esdevenir autèntica lluita de classes amb l'adveniment de la Segona República.

19. R. GARRABOU, *La burgesia agrària gironina*, p. 197. La relació de les sots-delegacions, per ordre cronològic de creació:

1852: Terrassa, Avinyó, Vic, Vilafranca del Penedès, Palafrugell, Igualada.

1853: Granollers, Molins de Rei, Balaguer, Badalona, Cardona, Lleida (reorganitzada el 1871), Esparguera, la Bisbal, Girona (reorganitzada el 1863).

1854: Reus (reorganitzada el 1868), Tarragona (reorganitzada el 1860, 1861 i 1871).

1855: La Seu d'Urgell, Tordera, Ripoll i Sitges.

1856: Sabadell (reorganitzada el 1891), Mataró, Olot (reorganitzada el 1880), Maó (reorganitzada el 1874 i 1899), Ciutadella (reorganitzada el 1874), Santa Coloma de Farners, Hostalric, Lluçanès, Manresa (reorganitzada el 1868 i el 1871).

1857: Montblanc, Vilanova i la Geltrú (reorganitzada el 1871), Arenys de Mar, Valls, Tàrraga (reorganitzada el 1871 i el 1876).

1858: Múrcia, Castellterçol.

1859: Berga, Figueres (reorganitzada el 1871).

1861: Cervera (reorganitzada el 1871).

1866: Tortosa, Alacant.

Fora del nucli barceloní, és difícil poder determinar amb exactitud la implantació de l'Institut a causa de la insuficiència de dades. A títol d'aproximació, es pot dir que, després de la ciutat de Barcelona, les comarques amb més quantitat de socis eren les corresponents a l'àrea més dinàmica del Principat; moltes d'aquestes comarques eren les més industrialitzades de Catalunya. Era l'àrea més poblada, on es practicava des de feia anys una agricultura més avançada, intensiva i orientada a la comercialització vers el consum urbà i industrial català i vers l'exportació (vegis el mapa adjunt).

Al cap de dos anys de l'existència de l'Institut es veié la necessitat de tenir una agència i una delegació prop del govern i la monarquia per poder influir i incidir en aquells assumptes d'interès per als propietaris rurals membres de l'IACSI. Era necessari tenir una comissió permanent a Madrid formada per aquelles persones que, juntament amb la condició de ser propietaris rurals reunissin la condició de tenir la influència política necessària per poder col·laborar eficaçment amb l'objectiu de l'Institut.²⁰ Formaren la primera comissió, creada oficialment el 24 de febrer del 1855, diputats i senadors i/o membres de la noblesa, com el marquès de Vallgornera, que en fou el president fins a la mort, el 1864, que fou substituït pel marquès de Monistrol. Dependent d'aquesta, hi havia una agència, a càrrec de dos advocats, que tenia com a missió assessorar els socis i gestionar-ne els assumptes a Madrid; entengué fonamentalment en qüestions de censos i contribucions. No fou ni la primera ni l'única; la de Barcelona havia estat creada el 24 de juliol de 1851, i poc després foren creades les de Girona (12 de gener de 1854), Lleida i Tarragona.

Finalment, l'Institut Agrícola, quan al final del segle, davant la crisi agrària, portava la política d'ampliar el seu camp d'acció amb la creació de la categoria de socis adherits, constituí la *Unió Agrícola de Catalunya* (2 de maig de 1889), que en teoria era independent, però a la pràctica estava totalment lligada a l'Institut. Estigué formada automàticament pels socis de dret i els adherits de l'IACSI, més totes les associacions i persones —des de propietaris a jornalers— que hi volguessin ser. La junta directiva, a més d'altres membres, la formaven tots els de la directiva de l'IACSI, i la seu social fou la mateixa de l'Institut. La Unió Agrícola, el 20 de març del 1891, es convertí en la *Cambra Agrícola de Catalunya*. Aquesta decisió fou presa el 5 de gener d'aquell mateix any, després

1873: el pla del Llobregat.

1876: Sant Pere de Ribes.

1879: la Jonquera.

1893: Torroella de Montgrí, Sant Sadurní d'Anoia.

Tinc notícia de cinc sots-delegacions més, de les quals no sé, però, l'any de creació: Artés (reorganitzada el 1883 i el 1904). Ferrer i Aldós en té notícia el 1865 a causa de conflictes amb l'Ajuntament (*Aproximació a l'estructura agrària de la comarca del Bages en el segle XVIII i primera meitat del XIX*, tesi doctoral [Universitat de Barcelona 1984], vol. III, p. 690), Rubí, Alforja i les Borges Blanques (la primera notícia és del 1889) i el Vendrell (del 1880).

Si bé en un principi solament aspiraren a estendre's pel Principat, el 1854 enviaren una circular als propietaris agraris de la resta de l'estat en què els invitaven a fer-se'n socis («Rev. IACSI», II [1853-54], ps. 193-195).

20. A. de Ferran n'explica la necessitat política a *Junta general ordinaria del 16 de mayo de 1854*, «Rev. IACSI», II (1853-54), p. 370.

que, segons el decret del 14 de novembre de 1890, es concedís a les cambres agrícoles poder enviar al congrés un diputat per cada cinc mil electors. No cal dir que la nova entitat continuà tan íntimament lligada amb l'Institut com l'anterior, i el càrrec de president recaigué en el marquès de Sentmenat, que alhora ho era de l'Institut, i la resta de càrrecs també a socis de l'IACSI.²¹

L'Institut, seguint la tàctica de vincular a la seva direcció amb un sentit verticalista corporatiu totes les classes socials pageses, es preocupà també de la creació de sindicats agrícoles sota la seva protecció. També a la tasca desenvolupada en aquest sentit es degué la creació de la *Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya* (1893). Encara dins aquesta preocupació d'intervenció cívico-política trobem que a partir del 1895 impulsaren l'ingrés de diverses associacions, i algunes no pas agràries, com per exemple l'Associació Nacional d'Enginyers Industrials.²²

Davant la proliferació d'associacions agrícoles i amb el neguit de controlar-ne la direcció, intentà, sense aconseguir-ho, la constitució d'una federació de totes a nivells estatal i finalment optà per crear-ne de moment una de catalana, la *Federació Agrícola Catalana*, creada el 27 de febrer del 1899, amb seu a Barcelona, al local de l'Institut, que mantindria una relació amb les 82 existents a la resta de l'estat. En fou elegit president el marquès de Camps, que ho era de l'IACSI en aquells anys, i, de fet, es tractava de fer un front comú sota la direcció de l'Institut davant els poders públics en defensa, com deien ells, dels «interessos agrícoles» o interessos corporatius. També la idea sindicalista agrària que l'Institut ja tenia des dels anys vuitanta fou intentada per la Federació, que el 1901 elevà a les corts un projecte de llei sobre sindicats agrícoles.

L'IACSI fou, doncs, una associació únicament de grans propietaris agraris que va saber ampliar-se al llarg del segle XIX amb categories subalternes que s'integraren a plataformes paral·leles sota la seva direcció, cosa que li permeté donar cabuda sense conflictes interns a totes les persones relacionades d'una manera o una altra amb l'agricultura. Aquesta estructura elàstica, efectiva i no perillosa, li permeté actuar a molts nivells sense deixar de ser en essència una associació de propietaris rurals.

Activitats

No és la meua intenció ara i aquí fer balanç de tots els terrenys d'actuació i d'activitats de l'Institut. Em cenyixo a aquelles més significatives, com les activitats agronòmiques, el sistema hereditari, la visió entorn de l'emfiteusi i el control ideològic de la pagesia. Els homes de l'IACSI, però, també tingueren posicions pròpies entorn de la política econòmica, fiscal, etc., que he tractat en

21. Sobre la creació i els objectius d'aquestes entitats, *vid.* la revista de l'Institut, vols. xxxix (1890), i xl (1891), ps. 49 i 129-130, respectivament, i «La Pagesia», II (1889), núm. 15, p. 1, i núm. 21, p. 1; IV (1891), núm. 50, p. 1, núm. 51, p. 1, i núm. 57, p. 1.

22. S'informa sobre aquest ingrés a *Junta General*, «Rev. IACSI», XLIV (1895), p. 8. Sobre l'activitat desplegada per l'IACSI en pro del cooperativisme al camp i del sindicalisme interclassista, *vid.* una primera aproximació a *El IACSI davant de la filloxera: Primeres mesures i el sindicalisme corporatiu (1874-1911)*, comunicació presentada al Congrés Històric Internacional del Centenari de la Filloxera i el Cava, Sant Sadurn d'Anoia 1987.

un altre treball.²³ Tocaven totes les teclcs perquè tenien *in mente*, com a grup de pressió, pretensions de mesures estatals adequades a un model capitalista de la societat catalana d'acord amb les seves estructures històriques.

Un dels objectius en crear-se l'Institut fou el d'impulsar el foment i el desenvolupament de l'agricultura. Una bona part, doncs, de les activitats de l'Institut van anar dirigides a la modernització i millora dels conreus amb la intenció d'activar una agricultura dinàmica i competitiva amb vista a la comercialització estatal, però sobretot al mercat internacional.

Amb aquesta perspectiva l'Institut orientà una tasca de promoció d'estudis agronòmics, administratius, jurídics i econòmics, i posà la institució al servei de l'educació, promoció, divulgació rural i realització pràctica dels milloraments i les novetats. Aquesta tasca la realitzava a través de monografies, articles a la revista, conferències, debats, reunions agrícoles en el marc dels concursos i exposicions agronòmiques comarcals, i a través de l'organització de premis i concursos sobre estudis agronòmics o per millores a les finques, etc. Els homes de l'Institut tractaven, en aquesta doble tasca d'estudi i de divulgació, de maquinària i nou utillatge, introducció de nous conreus o noves variants dels ja existents, de la substitució de cereals per forratges, del millorament del bestiar, etc., feien recomanacions en el terreny de l'agricultura industrial (cotó, plantes tintòries), i també s'interessaven per tot allò que feia referència a una possible indústria derivada de nous productes (olí de cacauet, nous tipus de cuc de seda). Un laboratori químic i un consultori i mostrari agrícola feia estudis al servei dels associats sobre qualitat del sòl, llavors, adobs, sistemes de sembra, malures de plantes i novetats agronòmiques de tota mena, i facilitava, també, la venda de maquinària, utillatge, llavors, etc. L'Institut també ofería els seus serveis especialitzats a qualsevol entitat oficial o privada que ho demanés, i així ens consta, per exemple, el dictamen de l'IACSI sobre jardineria urbana sollicitada per l'Ajuntament de Barcelona. Generalment hi havia connexió entre els temes que dominaven l'atenció i les circumstàncies del moment. L'interès envers el conreu del cotó coincideix amb les mancances de cotó durant la guerra de Secessió americana; la literatura agronòmica sobre els ceps esdevingué hegemònica a partir de la dècada dels setanta, quan feia estralls la filloxera.

Paral·lelament, l'Institut convocà periòdicament exposicions i congressos generals o monogràfics, o hi participà, amb intencionalitat propagandística a la recerca de suport institucional per a l'agricultura o amb la intenció de millorar o ampliar el mercat agrari. En el curs del segle XIX tenim notícia d'onze manifestacions d'aquest caire a Barcelona, tres a Vic, dues a Reus, i almenys una a Figueres, Lleida, Terrassa i Sant Sadurn d'Anoia. També participà en la recerca de suport institucional i de mercat en certàmens d'entitats locals, provincials, estatals i estrangers. Trobem l'IACSI a l'exposició organitzada per la Junta Provincial d'Agricultura de Girona (1853), a les exposicions de la Junta d'Amics del País Valencià (1867) i de la Societat Valenciana (1883),

23. L'IACSI: *De la política de grup de pressió a la política regionalista*, comunicació presentada al Segon Col·loqui d'Història Agrària, organitzat pel CEHI, el desembre del 1986, a Barcelona.

a l'exposició vinícola de Madrid (1877), a la de floricultura, també a Madrid (1880); en aquestes dues la lluita contra la filloxera ocupa l'atenció preferent, i poc després, i en funció de la filloxera, participava als congressos internacionals de la filloxera de Saragossa (1880) i Montpeller (1883). La participació en certàmens estrangers, en els quals molts productes agraris catalans resultaren premiats, ens mostren la vinculació europea, el desig de millorar aquesta relació i l'interès d'enllaçar amb els EUA. Participaren, entre d'altres, als de París (1856, 1867, 1889), Londres (1862, 1868, 1894), Perpinyà (1862), Hamburg (1869), Viena (1873), Anvers (1875, 1894), Colònia (1875), Conegliano (1886), Brussel·les (1891, 1896); i, als EUA, als de Filadèlfia (1876) i Xicago (1894).

Una intensa activitat, doncs, al servei d'una agricultura competitiva i a la recerca d'un mercat intern i internacional.

Propietat i ideologia

La defensa de la propietat fou un dels objectius fonamentals que justifiquen l'existència de l'IACSI. Ja des de la seva fundació tres foren els aspectes fonamentals que posaren en estat d'alerta l'Institut Agrícola davant la nova legislació que afectava l'estructura de la propietat i el règim d'explotació de la terra: el sistema hereditari català, que es veié amenaçat amb la promulgació del codi civil, la possible redempció dels censos emfitèutics i la rabassa morta.²⁴ Defensaven la institució de l'hereu, que impedia la fragmentació de la propietat, salvaguardaven l'emfiteusi intentant integrar-la en les estructures capitalistes, amb excepció dels censos desamortitzats de l'Església, i propugnaven l'assimilació de la rabassa en una parceria.

En relació amb el projecte de codi civil presentat al govern pel president de la comissió de codis, García Goyena, el 10 de maig del 1851, que declarava abolits tots els furs, lleis, usos i costums anteriors a la seva promulgació, l'Institut Agrícola envià una exposició a Isabel II en defensa de les lleis ja existents a Catalunya, on deien que ja hi havia dret propi, contrari a la divisió forçosa de la propietat. S'oposaven especialment al títol de successions que constava en el projecte pels perjudicis que reportaria, segons ells, la seva implantació a Catalunya. Els arguments eren d'índole econòmica i moral.

A nivell econòmic, s'oposaven a qualsevol divisió de les heretats. El sistema de successió que es feia a Catalunya el consideraven beneficiós per a la riquesa del país; no solament havia conservat a través dels anys intactes les propietats en mans dels hereus, sinó que havia fomentat que els altres descendents aprenguessin una professió o un ofici, tot contribuint d'aquesta manera al desenvolupament econòmic del país. Aquests descendents iniciaven una nova fortuna a partir de la llegítima que havien pogut utilitzar ja de joves, de manera que, segons Angulo, tots els membres de la família, d'acord amb les seves possibilitats, es podien col·locar avantatjosament, sense necessitat de dividir les

24. Sobre aquest tema, *vid.* A. MIRAMBELL, *L'emfiteusi en el Dret Civil de Catalunya*, tesi doctoral, inèdita (Universitat de Barcelona 1981); i P. SALVADOR, *El proyecto de código de derecho civil de 1851 y el derecho civil catalán*, «Revista Jurídica de Catalunya», LXXIX (1980), núm. 1, ps. 49-98.

hisendes, alhora que d'aquesta manera es fomentaven altres branques de la producció.²⁵

També esgrimien arguments d'índole moral. La divisió de la propietat portava a la dissolució de la família, mentre que la institució de l'hereu n'assegurava la continuïtat i la unió de tots els seus membres sota la seva protecció. Si s'aprovaven aquells articles es destruiria el sistema familiar català. Tampoc no era un element de pau social la divisió de la propietat, amb la consegüent creació d'un gran nombre de propietaris rurals. Segons I. de Angulo, França, amb una propietat més dividida, tenia menys estabilitat social i política que Anglaterra, on la propietat estava escassament dividida.

Quan, el 1880, es tornà a plantejar el tema del codi civil espanyol sobre la base del projecte del maig de 1851, la junta de l'Institut continuà oposant-se al projecte. En aquest sentit, feren una carta al consoci i juriscònsult Manuel Duran i Bas proposant-li modificacions a la legislació catalana vigent, si bé la consideraven d'una total validesa i en perfecta harmonia amb el costum pagès. Propietat i defensa del sistema familiar català (les lleis successòries, la figura del consell de família, la divisió de béns en el matrimoni, l'usdefruit, etc.) fou novament l'argument central de l'exposició que feren al ministre de justícia, el 1884, amb motiu de la presentació a les corts del projecte. A la campanya de defensa del dret civil català, l'Institut no escatimà esforços: articles a la revista, creació d'una comissió de socis juriscònsults, interpellacions al govern, súpliques a la reina regent i participació activa en l'organització del Congrés Català de Juriscònsults, promogut per la Societat Barcelonesa d'Amics del País.

Pel que fa a la reacció de l'Institut Agrícola davant els projectes de redempció dels censos emfitèutics, va ser de total rebuig. Defensaren, al llarg del segle XIX, el manteniment de l'emfiteusi dins de l'estructura capitalista.

Si bé, el 1855, Marià Fages de Sabater va escriure ja en defensa de l'emfiteusi, no fou fins l'any 1866 que l'Institut elaborà un dictamen exhaustiu dedicat exclusivament als censos emfitèutics amb l'objectiu de combatre el projecte de llei del 27 d'abril presentat al congrés sobre censos i prestacions emfitèutiques.²⁶ Consideraven que l'emfiteusi no contenia cap vestigi feudal, i en

25. La directiva de l'IACSI havia encarregat al soci i director de la revista de l'Institut, Isidoro de Angulo, l'estudi de la successió de la propietat que preveia el projecte del codi civil (aquest estudi queda plasmat en una sèrie de deu articles publicats al «Diario de Barcelona» el 1852 que foren recopilats en un opuscle, *Artículos del socio del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, D. ... sobre la División Territorial y la Agricultura, acogidos y aprobados satisfactoriamente por la Junta Directiva y Comisión Científica de dicho Instituto, y publicados bajo los auspicios de los mismos* (Barcelona 1852). També els publicaren a la revista de l'IACSI a partir del vol. III, a la secció moral i recreativa, sota el títol «Serie de artículos publicados en 1852 por Isidoro de Angulo sobre la División Territorial de la Agricultura». Angulo s'oposà als articles 642 i 646, que anul·laven la llegítima i estenien a tots els fills els drets a heretar la propietat; per a Angulo i l'Institut això era, de fet, l'eliminació de la propietat. A títol d'exemple, publiquen a la revista de l'IACSI el nombre de contribuents dels pobles catalans d'Alella, Argentona, Aiguafreda i Abrera, tret del butlletí oficial, per demostrar que hi predomina la mitjana propietat, la qual, amb les successives divisions, acabaria pràcticament eliminada (*Crònica Agrícola, «Rev. IACSI»,* I [1852-53], p. 18).

26. *Leyes Civiles de nuestro País consideradas con respecto a su agricultura. Censos. IV. Naturaleza del enfiteusis, su origen, objeto y resultados*, «Rev. IACSI», IV (1855),

aquest sentit la diferenciaven del *foro* gallec, perquè el seu origen era romà. Segons ells, era irredimible, i argumentaven en contra del projecte de redempció afirmant que vulnerava de ple l'esfera constitucional, ja que la propietat privada n'era una de les bases. L'argumentació era en defensa dels drets del domini directe; per tant, en el cas que s'arribés a aprovar la redempció, mai no s'hauria de fer a favor del domini útil, o sia l'emfiteuta, sinó a favor del domini directe per raons d'antiguitat en la propietat.

Un altre cavall de batalla fou la defensa del manteniment del lluïisme, que era un element d'estimació del domini directe i no entorpia en absolut, segons ells, la transferència de les terres. Estaven també en contra del projecte, perquè es marcava una quantitat fixa al lluïisme. Pel que fa als sots-establiments, si bé els defensaven, consideraven que lentament s'havien d'anar eliminant els dominis mitjans i refundre'ls en un de sol, el directe, i aquells havien de quedar únicament amb el dret de cobrar una pensió.

Els homes de l'Institut Agrícola, en la seva temptativa per reconvertir l'emfiteusi, després de definir-ne la natura, en sublimaren els avantatges. Ells també van contribuir, lògicament com a membres que eren de la classe dominant, a forjar una visió idíl·lica del món rural català. Segons ells, gràcies a l'emfiteusi el camp català podia viure en perfecta harmonia, eliminava els desequilibris socials, possibilitava que els pagesos sense recursos monetaris poguessin accedir fàcilment a la utilització d'unes terres sense pràcticament reemborsament i facilitava una major distribució de la propietat. Ambdues parts en resultaven beneficiades, segons els escrits de l'Institut; per a ells, si el contracte resultava oneros a l'emfiteuta, aquest sempre podia abandonar la finca lliurement. A més, era font de riquesa, permetia l'augment de la producció, la productivitat i la renda. Es defensaven distingint-se d'altres zones com Galícia i Astúries, on s'havia arribat a una divisió nociva, i recomanaven l'emfiteusi com a model social i econòmic a seguir a tot l'estat espanyol.

Malgrat tots aquests avantatges que esgrimien, deien que els propietaris havien hagut de deixar de fer establiments davant el risc de ser-ne expropiats, si s'aprovaven els projectes de redempció de censos a favor dels emfiteutes, i afirmaven que l'emfiteusi continuava essent vigent i que l'única raó de la seva disminució era l'amenaça de la llei.²⁷

En relació amb els censos el domini directe dels quals era de l'Església, en defensaven la redempció a favor de l'emfiteuta, i fins i tot amb efecte retroactiu davant els compradors de béns desamortitzats o amb la simple acceptació de considerar prescrites les pensions no pagades a hisenda els últims anys; l'accés, per tant, a la propietat plena sense necessitat de la redempció. Aquesta posició totalment contrària a l'anterior s'explica potser perquè molts membres de l'IACSI devien ser antics censataris sobre els béns de l'Església.²⁸

p. 234. *Exposición que el IACSI eleva a las Cortes del reino con ocasión del proyecto de ley presentado al Congreso en 27 de abril último sobre censos y prestaciones enfiteuticas en Cataluña*, «Rev. IACSI», xv (1866), ps. 159-173.

27. Aquests arguments foren repetits per I. M. DE FERRÁN, *Informe remitido por el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro a la Comisión permanente constituida en el Congreso de señores diputados para el examen del Proyecto de Código Rural*, «Rev. IACSI», xxv (1876), ps. 272-288; i a *Redención de censos*, «Rev. IACSI», xxxvi (1887), ps. 15-19.

28. *Exposición al Excmo. Sr. Ministro de Hacienda sobre la ley de 11 de julio de*

Sobre la *rabassa morta*, la primera reacció que tenim documentada de l'IACSI és l'exposició feta a Isabel II el 1856, on encara se'ls escapa designar la rabassa morta com a establiment. El tema explotà, però, amb la Primera República, que intentà (agost-setembre de 1873) fer prevaler les reivindicacions rabassaires, cosa que portà definitivament l'IACSI a defugir contradiccions de tota mena, fins i tot de vocabulari, per desmarcar la rabassa morta de l'emfiteusi i definir-la com a contracte temporal. El 1874, en la resolució favorable als interessos dels propietaris després de l'esglai revolucionari, hi contribuï decisivament la intervenció feta a Madrid prop del ministre de gràcia i justícia pel marquès de Monistrol, Francesc Fàbregues de Duran i Ròmul Moragas i Dros, homes forts de la comissió permanent de l'IACSI, gràcies a la qual el ministre decidí sol·licitar un informe. L'Institut, a part d'afirmar una vegada més la inviolabilitat de la propietat garantida per la constitució, intentà demostrar que la rabassa morta era un contracte temporal d'una duració de 50 anys, i la quantitat que donava d'entrada el rabassaire no era sinó una prima o un avançament de la quantitat que havia de cobrar aquells anys el propietari, intentant d'assimilar-la sobretot a la parceria. Aquests mateixos raonaments exposaren el 1877 al ministre de foment.²⁹

El 1898 l'Institut Agrícola posava a la venda un model de contracte d'arrendament per a la vinya en el qual s'exigia ja l'estipulació d'una duració al contracte, i, un cop acabat aquest, el pagès havia de tornar la peça de terra al propietari amb tot el que hagués plantat sense rebre'n cap remuneració.³⁰

Control ideològic de la pagesia

Si l'origen de l'IACSI havia estat la necessitat dels propietaris rurals de disposar d'un instrument corporatiu per a la defensa dels interessos de la propietat rural burgesa davant la política jurídica i econòmica de l'estat, ben aviat, però, l'IACSI no limità la seva acció a aquesta comesa, sinó que també pretengué esdevenir, coincidint amb les seves aspiracions dirigents interclassistes al camp, un instrument d'educació i de control ideològic de la pagesia catalana. Dins d'aquesta perspectiva, l'IACSI portà a terme la publicació, a part el seu òrgan oficial, de tres revistes: «El Calendari del Pagès» (des del 1856), «La Quinsena del Pagès» (1878-1887) i «La Pagesia» (1888-1893).³¹

1878 *relativa a la redenció de censos desamortizados*, «Rev. IACSI», xxviii (1879), p. 147. *Sobre la transmissió de censos desamortizados*, «Rev. IACSI», xxxv (1886), ps. 58-62.

29. Vid. A. DE FERRÁN, *Junta general*, «Rev. IACSI», xxiv (1875), p. 19. L'informe és publicat a *Actos Oficiales del Instituto. Rabassa Morta*, «Rev. IACSI», xxiii (1874), ps. 158-163. Vid. també *Rabassa Morta*, «Rev. IACSI», xxvi (1877), p. 170; *La Rabassa Morta*, «La Quinsena del Pagès», v, núm. 5 (1882), p. 3, i, per últim, *La Rabassa Morta. Informe al Instituto de reformas sociales y Memoria* (Barcelona 1923).

30. *Sección Doctrinal*, «Rev. IACSI», xlvii (1898), ps. 225-230.

31. «Calendari del Pagès per lo any 1856», publicat per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (Barcelona), de periodicitat anual; s'han buidat tots els corresponents al segle XIX. «La Quinsena del Pagès, Fulla que en lo dia 15 de cada mes publica per lo us dels pagesos catalans l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro», i (1878)-vi (1883); l'últim full que publicaren correspon al 15 de setembre del 1883. L'any següent el substituïren per un full que l'adjuntaven a la revista oficial de l'Institut; la periodicitat d'aquesta era

Si bé totes tres tenien la doble finalitat de ser mitjà d'instrucció en les pràctiques agrícoles dels pagesos i de ser transmissores d'ideologia conservadora, l'aparició de cada una respongué a motivacions conjunturals pròpies que l'Institut amb més o menys encert i èxit pretengué cobrir. «El Calendari del Pagès», sobretot, ajudà a crear una imatge de l'Institut Agrícola de casa pairal dels agricultors. El mateix Institut explicitava la seva intencionalitat en la sol·licitud enviada el 1853 a Isabel II de lliure publicació de calendaris en comptes de l'exclusiva de l'observatori astronòmic de Cadis com a «*medio para fomentar la agricultura, la imprenta y ramos que de ésta dependen, y difundir la ilustración entre las clases menos acomodadas, contrarestando con máximas morales, religiosas y políticas la semilla corruptora del socialismo que incautamente pudiera germinar al calor del hogar de los caserios, de las granjas y cortijos.*»³²

El «Calendari del Pagès» ja des del seu primer número desenvolupà —defugint que per ser soci de l'Institut calia ser propietari i benestant—, la seva pretensió de considerar propietaris i pagesos una sola classe i d'implicar-los tots en una sola vindicació. La motivació del «Calendari del Pagès» fou tant la necessitat de l'Institut de tenir una base social per a la seva política agrària com per disposar sobretot d'una eina de control ideològic. Precisament per això, a diferència de l'òrgan oficial de l'Institut, es publicà en català. La funció que s'ha atorgat al «Calendari» en el moviment de la Renaixença pot haver estat real com a conseqüència de ser editat en català pels motius esmentats, però no era en la intencionalitat inicial dels promotors.

La defensa de la propietat, la família i la religió. Aquests tres temes formaren el cos ideològic del «Calendari del Pagès», juntament amb la difusió de tècniques agrícoles destinades a impulsar la modernització de l'agricultura.

En l'estructura del Calendari la religió tingué un lloc fonamental; des del segon any de publicació portava la llicència eclesiàstica del bisbat de Barcelona, i, al costat del calendari pròpiament dit, amb el santoral i el càlcul astronòmic, hi havia el calendari litúrgic, i l'article de fons gairebé sempre era de caire religiós, principalment a les darreres dècades del segle XIX. Hi havia sempre una secció *moral i recreativa*, amb textos d'història sagrada, vides de sants, historietes i proverbis morals, on es repetia insistentment l'estret lligam riquesa/treball, els deures envers Déu, un mateix i el proïsme, etc. Presidia l'orientació del «Calendari del Pagès» una moral catòlica totalment integrada al nou ordre social burgès.

La defensa de la propietat i les formes de vida basades en el sistema fami-

quinzenal i sortí de l'any 1884 al 1887, amb el mateix títol que l'anterior. A part del calendari hi publicaven la relació de les fires i de les festes majors, les feines del camp que corresponien a aquells dies i, per últim, historietes morals i recreatives. «La PAGESIA. Suplement quinzenal a la Revista del Institut Agrícola Català de Sant Isidro. Eco de la classe agrícola y defensor dels interessos de la propietat. Conreu dels camps, zootecnia, viciultura, Enologia, horticultura, economia rural, cronica dels mercats agrícoles d'Espanya y del Extranjer». Director, R. Roig i Torres, del vol. I (1888) al V (1892). «La PAGESIA. Portanveu setmanal de la classe agricultora y defensor dels interessos rurals, substituint l'any 17 de l'Art del Pagès». Director, Francisco X. Tobella d'Argila, perit agrònom, del vol. VI (1893) al VIII (1895).

32. *Exposiciones al Gobierno*, «Rev. IACSI», II (1852-53), p. 76.

liar català tradicional ocupaven un lloc privilegiat en les historietes morals, publicades coincidint amb la promulgació del codi civil, i l'apologia de l'hereu i la crítica de la divisió de l'herència hi eren esgrimides com a salvaguarda del patrimoni. Simultàniament, hi apareixien historietes contràries a les idees socialistes (1894) que arribaven de la ciutat. La ciutat era proclamada lloc de perdició i era contraposada a una suposada vida honrada del camp.

Al costat d'aquest contingut eminentment ideològic, el «Calendari» publicava també articles sobre aquells assumptes tècnics, econòmics o polítics que preocupessin en un moment donat els homes de l'Institut: sobre la contribució territorial (1857), sobre el comerç i sobre el proteccionisme i/o el lliure canvi (1895), sobre cambres agrícoles (1892), etc. Redactat en un estil senzill i planer, i tot ell en català, la seva difusió fou important. A. de Ferran, el 1856, donava una xifra de 17.000 exemplars, i n'anunciava una reedició.³³

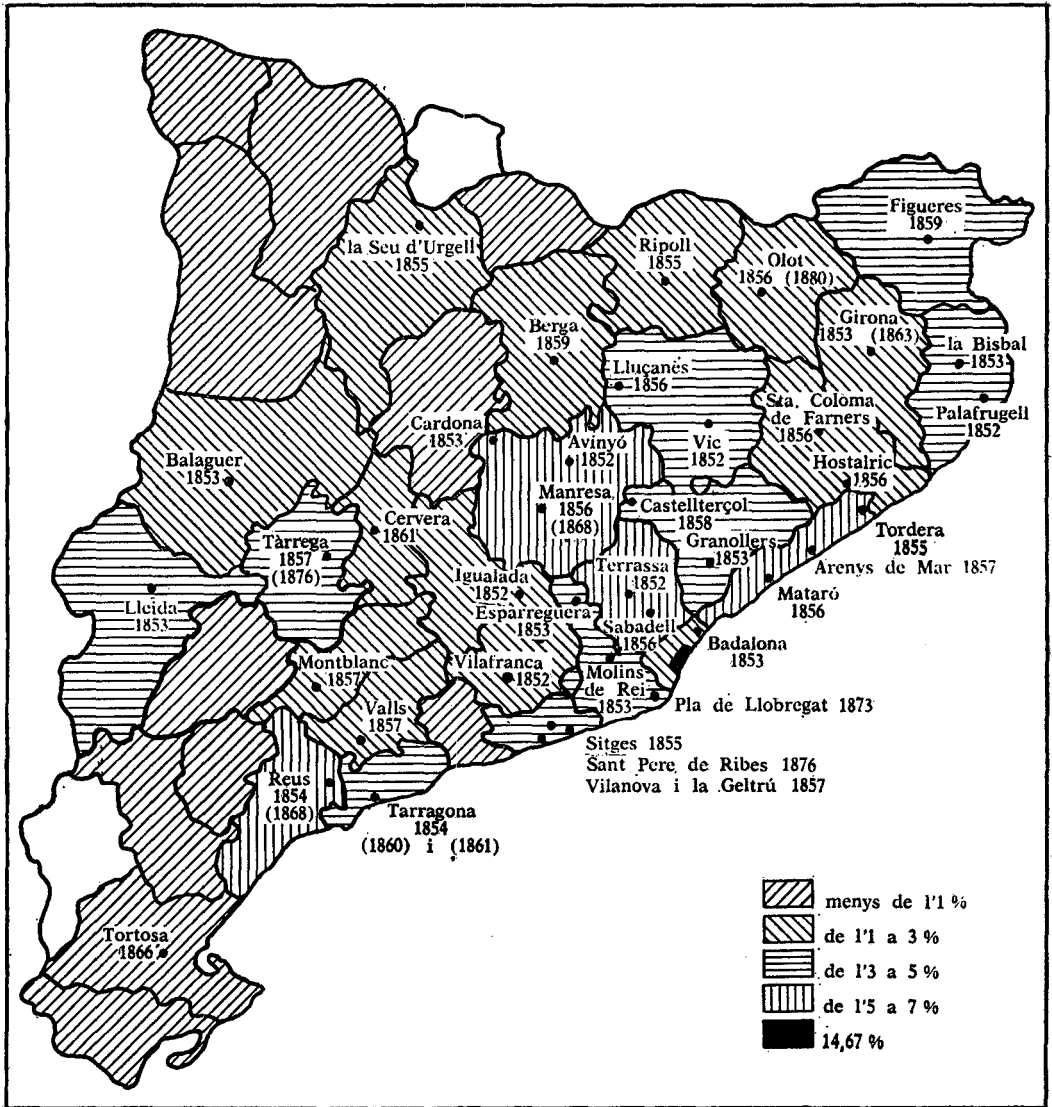
L'IACSI pretengué el 1878 activar l'edició d'una altra publicació a l'estil del «Calendari» però de major periodicitat, «La Quinsena del Pagès». Es tractava de submergir-se millor en la base social pagesa amb una publicació més assídua i il·lustrada, però no aconseguí la difusió del «Calendari», i el 1883 era suprimida. Encara el 1884 s'intentava reemplaçar-lo per un full quinzenal de contingut semblant, però la seva vigència a penes assolí els quatre anys.

Un altre caire tingué «La Pagesia», amb pretensions d'alta divulgació, però també amb un caràcter interclassista; nasqué amb una més definida i directa finalitat política. Sortia el 1888 en plena crisi agrària, i l'any següent, quan l'IACSI creava la Unió Agrícola de Catalunya, convertida posteriorment en Cambra Agrícola de Catalunya, n'esdevingué l'òrgan oficial. «La Pagesia» naixia amb clares finalitats electorals, i quan els propietaris rurals volgueren assajar, en plena crisi agrària, una política electoral pròpia fora dels partits de la Restauració. Amb ella l'IACSI pretenia engruixir la seva xarxa de socis adherits i facilitar l'organització i la cohesió de tots els pagesos.

La vehiculació d'ideologia però també dels programes polítics agraristes entre la pagesia no solament es féu a través d'aquestes tres publicacions, sinó també mitjançant les reunions, certàmens i congressos agrícoles que se celebraven assíduament a les diverses comarques catalanes.

33. *Trabajos del Instituto*, «Rev. IACSI», v (1856), p. 27.

% aproximatiu del nombre de socis de la comarca sobre el total de la mostra al Principat i sots-delegacions

• Girona
1853 (1863).

Sots-delegacions amb l'any de creació. L'any entre parèntesi es el de reinstal·lació.